

Dr hab. Andrzej Torbus, prof. UŚ

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: 0000-0003-3930-2658

e-mail: andrzej.torbus@us.edu.pl

Zaspokojenie przez syndyka kasy oszczędnościowo-kredytowej wierzytelności kredytobiorcy-konsumenta w następstwie wcześniejszej spłaty kredytu po ogłoszeniu upadłości

Satisfaction of consumer borrower's debts by the insolvency administrator of a credit and savings union as a result of early repayment of credit

Streszczenie

Celem artykułu jest omówienie zasad zaspokajania wierzytelności kredytobiorcy, który dokonał wcześniejszej spłaty kredytu po ogłoszeniu upadłości SKOK-u. Ogłoszenie upadłości banku lub kasy oszczędnościowo-kredytowej nie wpływa na uprawnienie konsumenta-kredytobiorcy do wcześniejszej spłaty kredytu na podstawie art. 48 i 49 ust. 1 ustawy o kredycie konsumenckim. Jeżeli kredyt został udzielony przed ogłoszeniem upadłości, kredytobiorca ma obowiązek regulować raty kredytu, chyba że dokona jego wcześniejszej spłaty. Wcześniejsza spłata dokonana po ogłoszeniu upadłości jest równoznaczna z zakończeniem bytu prawnego stosunku kredytowego, a spłacającemu przysługuje wówczas wierzytelność do masy upadłości o zwrot kosztów kredytu w zakresie wyznaczonym przez art. 49 ust. 1 ustawy o kredycie konsumenckim. Wierzytelność kredytobiorcy-konsumenta powstaje i staje się wymagalna po ogłoszeniu upadłości (art. 410 § 2 kodeksu cywilnego). Ta wierzytelność jest zaspokajana co do zasady przez syndyka z masy upadłości w całości, bez konieczności jej zgłoszenia do postępowania upadłościowego.

Słowa kluczowe: ogłoszenie upadłości, bank, kasa oszczędnościowo-kredytowa, konsument, wierzytelność o zwrot kosztów kredytu

JEL: K23

Uwagi wstępne

Zgodnie z art. 49 ust. 1 ustawy z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim¹ (dalej: u.k.k.) w przypadku spłaty całości kre-

Abstract

The purpose of the article is to discuss the principles of satisfying the debt of a borrower who has made an early loan repayment after the declaration of bankruptcy of the SKOK. The bankruptcy declaration made by a bank or by a savings and credit union does not affect the right of a consumer borrower to repay a credit earlier under the Article 48 and 49 ust. 1 of the Consumer Credit Act. If the loan has been granted before the bankruptcy was declared, the consumer credit agreement remains in force. The borrower has the obligation to repay the instalments, unless he repay a credit earlier. The early repayment means that the agreement ends and the a borrower has a claim against the bankruptcy estate for the operational costs under the Article 49 ust. 1 of the Consumer Credit Act. The claim arises after the commencement of the bankruptcy as a result of an elimination of the legal basis for the obligation (Article 410 § 2 of the Civil Code). This claim is generally satisfied wholly by a bankruptcy receiver from the bankruptcy estate without the need to present it in the bankruptcy proceedings.

Keywords: bankruptcy declaration, bank, savings and credit union, consumer, early repayment

dytu bankowego przed terminem określonym w umowie całkowity koszt kredytu ulega obniżeniu o koszty dotyczące okresu, o który skrócono czas obowiązywania umowy, chociażby konsument poniósł je przed tą spłatą. Cytowany powyżej przepis jest podstawą prawną powstania po stronie kredytobiorcy-

-konsumenta roszczenia o zwrot kosztów poniesionych przed dokonaniem przedterminowej spłaty kredytu konsumenckiego. Przepis art. 49 ust. 1 u.k.k. jest krajowym przepisem implementującym art. 16 ust. 1 zd. 2 dyrektywy 2008/48/WE², zgodnie z którym konsument jest uprawniony do uzyskania obniżki całkowitego kosztu kredytu, na którą składają się odsetki i koszty przypadające na pozostały okres obowiązywania umowy. W myśl motywu 39 dyrektywy 2008/48/WE w przypadku przedterminowej spłaty całości lub części kredytu kredytodawcy powinna przysługiwać rekompensata za koszty bezpośrednio związane z przedterminową spłatą, z uwzględnieniem ewentualnych oszczędności uzyskanych przez kredytodawcę. Nie są w tym miejscu niezbędne szersze wyjaśnienia co do celu regulacji art. 49 u.k.k., gdyż z założenia chodzi o asymetryczną ochronę interesów ekonomicznych strony słabszej stosunku prawnego, nawet kosztem kontrahenta (Kobus, 2018, s. 92; Rutkowska-Tomaszewska, 2016, s. 165). Dyrektywa wyklucza wprowadzanie w prawie krajowym czasowych ograniczeń skorzystania z uprawnienia do przedterminowej spłaty (Maliszewska-Nienartowicz, 2002, s. 15; Wojtczak, 2012, s. 161). W pełni zatem zgodny z tym aktem prawa europejskiego jest brak szczególnej regulacji w prawie upadłościowym, ograniczającej uprawnienia konsumenta do wcześniejszej spłaty kredytu, nawet jeżeli jest to niekorzystne ze względu na masę upadłością.

Poza sporem pozostaje, że przepisy chroniące konsumenta na rynku kredytowym (art. 49 ust. 1 u.k.k.) dotyczą również umów zawieranych przez SKOK, co znajduje swój normatywny wyraz w art. 2 u.k.k., w którym wprost wymienia się tę instytucję kredytową.

W orzecznictwie i doktrynie trwał spór o zakres kosztów podlegających zwrotowi, a dotyczył on kosztów, które powinny zostać zwrócone konsumentowi-kredytobiorcy³. Zwolennicy prokonsumenckiej wykładni twierdzili, że do kosztów wchodzi zarówno opłaty poniesione w związku z zawarciem kredytu, opłaty stałe — jednorazowe lub rozłożone na raty (Rutkowska-Tomaszewska, 2016, s. 172, Grochowski, 2019; odmienny pogląd: Czech, 2016, s. 54 i n.; Czech, 2018, art. 49 pkt 3-4; Kopeć, 2011, s. 64 i n.; Kopeć, 2012, art. 49 nb. 1; Stanisławska, 2018, art. 49 nb. 2). Prokonsumencka wykładnia art. 49 u.k.k. zyskała swoje *imprimatur* na mocy wyroku TSUE w sprawie Lexitor⁴. Trybunał jednoznacznie stwierdził, że wcześniejsza spłata kredytu rodzi po stronie konsumenta roszczenie o proporcjonalny zwrot wszystkich kosztów, które zostały poniesione przez kredytobiorcę, bez uwzględnienia podziału na te, których wysokość jest uzależniona od okresu kredytowania i które podlegają obniżeniu oraz na koszty, których wysokość nie jest uzależniona od okresu kredytowania (Wachnicka, 2019, s. 80–81). Orzeczenie TSUE ma istotne znaczenie dla prowadzonych rozważań z tej racji, że dotyczyło wierzytelności konsumenta wobec SKOK-u w upadłości. Trybunał, nie odniósł się do kwestii reguł zaspokajania wierzytelności konsumenta z masy upadłości. Również w orzecznictwie sądów polskich to zagadnienie nie było przedmiotem rozstrzygnięcia.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej nie podjął również wątku, czy wraz z wcześniejszą spłatą kredytu powstaje roszczenie (wierzytelność) wobec kredytobiorcy, czy

też o chwili powstania takiego roszczenia, jego wymagalności decydują inne okoliczności. Regulacje prawne tworzące ochronę *in favorem* konsumenta oparte są na założeniach słusznościowych, a te z kolei otwierają spór, jak dalece w przypadku ogłoszenia upadłości powinna się różnić sytuacja konsumentów, którzy spłacają kredyt na rzecz upadłego, od tych, którzy ów kredyt spłacili przed ogłoszeniem upadłości i tych, którzy dokonali spłaty po tym zdarzeniu.

W artykule zostaną poddane analizie zagadnienia, które są ściśle związane z wyrokiem TSUE w sprawie Lexitor, ale zostały pominięte przez Trybunał. Podkreślenie przez TSUE obowiązku syndyka dotyczącego spełnienia świadczenia na rzecz kredytobiorcy wymaga odpowiedzi na pytanie, czy reguła proporcjonalnego zaspokojenia wierzycieli upadłego dotyczy także wierzytelności konsumenta. Ograniczam rozważania do stanu faktycznego, którego rdzeniem jest wcześniejsza spłata kredytu po ogłoszeniu upadłości przez SKOK. Z punktu widzenia interesu konsumenta-kredytobiorcy kluczowe jest zatem ustalenie, czy przysługuje mu tzw. wierzytelność upadłościowa bądź wierzytelność do masy upadłości.

Zaklasyfikowanie roszczenia kredytobiorcy jako wierzytelności upadłościowej nakłada na wierzyciela ciężar procesu zgłoszenia wierzytelności do postępowania upadłościowego i generuje uprawnienie do zaspokojenia *pro portione* wraz z innymi wierzycielami z sum uzyskanych z likwidacji składników masy upadłości (art. 440 ustawy — Prawo upadłościowe⁵, dalej: p.u.). W przypadku odmiennej klasyfikacji, która przyporządkowuje wierzytelność kredytobiorcy do zobowiązań masy, może on liczyć na uprzywilejowane zaspokojenie, bez konieczności zgłaszania wierzytelności do postępowania. Wówczas syndyk, jeśli dysponuje odpowiednimi środkami, na bieżąco zaspokaja wierzytelność byłego kredytobiorcy (art. 232 ust. 2 p.u.).

Celem poniższych rozważań jest wykazanie, że w wypadku ogłoszenia upadłości SKOKU-u, kredytobiorcy, który dokonał wcześniejszej spłaty kredytu, przysługuje mu zaspokojenie wierzytelności w pełnej wysokości bez konieczności ich zgłoszenia do postępowania upadłościowego.

Wpływ ogłoszenia upadłości na umowy kredytowe

Na mocy art. 434 pkt 2 p.u. nie ulega *ex lege* rozwiązaniu umowa kredytowa, jeżeli do dnia ogłoszenia upadłości nastąpiło oddanie środków pieniężnych do dyspozycji kredytobiorcy. Ogłoszenie upadłości nie ma wpływu na sytuację prawną kredytobiorcy, który jest zobowiązany do spłaty swojego zadłużenia na rzecz upadłego (SKOK-u), jeżeli kwota kredytu została przekazana do jego dyspozycji przed ogłoszeniem upadłości (Możdżeń, 2017, art. 434, pkt 3). Taka umowa istnieje nadal, a ewentualne oddziaływanie upadłości na stosunek prawny kredytu można rozważać z punktu widzenia przepisów ogólnych prawa upadłościowego (odstąpienie od umowy — art. 98 p.u.) (zob. Kruczalak-Jankowska, 2010, s. 210).

Wierzytelności kredytobiorców zaspokajane z masy upadłości

Przepis art. 236 ust. 1 p.u. określa cechy podmiotu, który jest uprawniony do dochodzenia wierzytelności w postępowaniu upadłościowym poprzez zgłoszenie wierzytelności syndykowi. Dla interesujących nas rozważań istotne jest podkreślenie, że wierzyciel musi wykazać osobistą naturę wierzytelności oraz okoliczność posiadania statusu wierzyciela upadłego. Termin „wierzyciel upadłego” występował w przepisie art. 150 § 1 prawa upadłościowego z 1934 r. i był wyjaśniany w ramach tradycyjnego podziału wierzytelności zaspokajanych przez syndyka na wierzytelności upadłościowe (niem. *Konkursforderungen*) i wierzytelności do masy (niem. *Masseforderungen*, *Masseansprüche*) lub długi masy (niem. *Masseschulden*), przyjętego w prawie oraz piśmiennictwie niemieckim i za nimi w polskiej doktrynie (Torbus, 2017, s. 41). Wierzytelność upadłościowa jest zaspokajana proporcjonalnie w określonej kategorii z sum uzyskanych z likwidacji składników masy upadłości. Zazwyczaj taka wierzytelność jest zaspokajana relatywnie w niewielkim stopniu. Odmiennie niż wierzytelność do masy upadłości. Taka wierzytelność jest zaspokajana często w pełnej wysokości z bieżących wpływów do masy upadłości, nie jest przy tym konieczne jej zgłaszanie do postępowania upadłościowego.

Powyższy podział opiera się zasadniczo na kryterium czasu powstania wierzytelności: przed lub po ogłoszeniu upadłości. Przydatność tego podziału do opisu sytuacji prawnej wierzycieli uzyskujących zaspokojenie z masy upadłości wymaga jednak dwóch zastrzeżeń. Po pierwsze, użycie terminów technicznych „dług masy” czy „wierzytelność do masy”, z oczywistych względów nie jest równoznaczne z przyjęciem podmiotowości masy upadłości (Buber, 1936, s. 41, s. 50–51; Cieślak, 1997, s. 13; Korzan, 1993, s. 16; Zedler, 1997, s. 185). Po drugie, omawiany podział nie jest podziałem w sensie logicznym chociażby z tego powodu, że niektóre wierzytelności powstałe po ogłoszeniu upadłości są zaspokajane tak jak wierzytelności upadłościowe, a nie jak wierzytelności do masy (np. art. 99, 109 ust. 2 p.u. — zob. Torbus, 1997, s. 181–182)⁶. Pozostaje przyjąć jako pomocnicze kryterium woluntarystyczne, jako że w określonych wypadkach ustawodawca arbitralnie decyduje, kiedy określona wierzytelność — niezależnie od chwili jej powstania — jest zaspokajana z bieżących funduszy masy, a kiedy niezbędne jest jej zgłoszenie przez wierzyciela osobistego do postępowania upadłościowego.

Biorąc pod uwagę powyższe wyjaśnienia, należy podkreślić, że ustawodawca nie wprowadził żadnej szczególnej regulacji dotyczącej zaspokajania wierzytelności powstałej w następstwie wcześniejszej spłaty kredytu na podstawie art. 49 u.k.k. po ogłoszeniu upadłości kredytodawcy. Z tego powodu zastosowanie znajdują reguły ogólne, decydujące jest zwłaszcza kryterium czasu powstania wierzytelności — przed lub po ogłoszeniu upadłości.

W przypadku spłaty kredytu przed ogłoszeniem upadłości SKOK-u były kredytobiorca, jeśli nie uzyskał zaspokojenia przed tym zdarzeniem, nie korzysta ze szczególnego uprzywilejowania. Jego wierzytelność podlega zgłoszeniu do postępowania oraz jest zaspokajana w ramach podziału funduszy

masy upadłości (art. 236 ust. 1 p.u.) zgodnie z kategoriami zaspokojenia wymienionymi w art. 440 p.u. Czy tak samo kształtuje się sytuacja prawna kredytobiorcy, który dokonał spłaty kredytu po ogłoszeniu upadłości, zależy od ustalenia, kiedy powstaje jego wierzytelność o zwrot kosztów wskazanych w art. 49 u.k.k.

Przyjęcie tezy, że roszczenie o zwrot kosztów na mocy art. 49 ust. 1 u.k.k. powstaje po ogłoszeniu upadłości, prowadzi do zasadniczej zmiany sytuacji prawno-upadłościowej kredytobiorcy. Na mocy art. 440 ust. 3 w zw. z art. 230 ust. 2 p.u. z bieżących wpływów do masy upadłości zaspokajają się, po pokryciu kosztów postępowania, zobowiązania masy upadłości powstałe po ogłoszeniu upadłości. Decydujące dla sytuacji kredytobiorców, którzy wcześniej spłacili kredyt, jest kryterium czasu — dzień ogłoszenia upadłości (art. 343 p.u., 440 p.u.). Spłata przed ogłoszeniem upadłości rodzi wierzytelność upadłościową, a dokonana po tym czasie — wierzytelność określaną jako „zobowiązanie, dług masy upadłości” (art. 230 ust. 2 p.u.). Te drugie wierzytelności mają zagwarantowane pierwszeństwo zaspokojenia przed wierzytelnościami wymienionym w art. 440 ust. 2 pkt 2 p.u. (Janda, 2016, s. 18).

Przepis art. 48 ust. 1 u.k.k. jako podstawa do ukształtowania stosunku prawnego kredytu

Zgodnie z art. 48 ust. 1 u.k.k. konsument ma prawo w każdym czasie do spłaty całości lub części kredytu przed terminem określonym w umowie. W piśmiennictwie zwraca się uwagę, że przedterminowa spłata kredytu prowadzi do wygaśnięcia obowiązku spłacającego i tym samym do równoległej anihilacji roszczenia o spłatę kredytu (Czech, 2019b, art. 38, pkt 1). Podkreśla się, że to zdarzenie ma takie skutki, jak wypowiedzenie przez kredytobiorcę umowy kredytu.

W wypadku przedwczesnej spłaty na podstawie art. 48 ust. 1 zw. z art. 49 ust. 1 u.k.k. może się wydawać dyskusyjne, czy kredytobiorca składa oświadczenie woli dotyczące zakończenia stosunku kredytu, czy też dokonuje czynności faktycznej, z którą przepisy wiążą określony skutek prawny.

Według pierwszej koncepcji świadczenie kredytobiorcy *per facta concludentia* jest rodzajem jednostronnej czynności prawnej dokonanej na podstawie uprawnienia prawnokształtującego, a jej skutkiem byłoby rozwiązanie umowy kredytu (Schoditsch, 2016, s. 101)⁷. Innymi słowy, wcześniejsza spłata — tak jak wypowiedzenie — jest równoznaczna z użyciem uprawnienia prawnokształtującego, w następstwie czego dochodzi do zakończenia stosunku prawnego (art. 48 ust. 1 u.k.k.) (Turek, 2013, s. 55). Zgodnie z drugim stanowiskiem spłata kredytu byłaby niezbędną okolicznością opisaną w hipotezie normy prawa materialnego, której wystąpienie rodzi skutki prawne określone w dyspozycji tej normy⁸. Z mocy prawa powstaje wówczas skutek w postaci ukształtowania stosunku prawnego poprzez redukcję zobowiązań świadczonych przed spłatą i wygaśnięcia stosunku kredytu (Czech, 2019b, art. 39, pkt 13–14).

Obie koncepcje mają wspólny rdzeń w postaci unicestwienia podstawy prawnej do dalszego świadczenia z tytułu obo-

wiązku spłaty kredytu. Wcześniejsza spłata skutkuje skróceniem okresu obowiązywania umowy i jej wygaśnięciem w związku całkowitym wykonaniem obowiązku kredytobiorcy (Rogoń, 2019, art. 38, pkt 4).

Wynikające z art. 49 ust. 1 u.k.k. obniżenie kosztów ma charakter proporcjonalny w tym sensie, że jego zakres wyznaczany jest kwotowo z uwzględnieniem okresu od dnia faktycznej spłaty do dnia ostatecznej spłaty określonej w umowie. Obniżeniu podlegają również te koszty, które konsument poniósł przed spłatami ratalnymi kredytu⁹. W następstwie uczynienia użytku z uprawnienia prawnokształtującego (art. 48 ust. 1 u.k.k.) zostaje unicestwiona podstawa kontraktowa do świadczeń jeszcze niedokonanych oraz powstaje roszczenie kredytobiorcy-konsumenta o wszelkie koszty już uiszczone, a nie tylko odsetki (takie jak spłata w ratach kredytowych prowizji za udzielenie kredytu)¹⁰.

Przepis art. 48 ust. 1 u.k.k. jest podstawą do ukształtowania przez kredytobiorcę stosunku prawnego kredytu poprzez eliminację obowiązku świadczenia spłaty kredytu. Samodzielnie nie decyduje o powstaniu wierzytelności o zwrot kosztów wymienionych w art. 49 ust. 1 u.k.k.

Przepis art. 49 ust. 1 u.k.k. jako podstawa powstania wierzytelności kredytobiorcy

Przepis art. 49 ust. 1 u.k.k. ani nie zawiera, ani nie wskazuje samodzielnie podstawy prawnej powstania roszczenia konsumenta-kredytobiorcy, a jedynie określa zakres kosztów podlegających zwrotowi. Niewątpliwie do chwili zakończenia bytu prawnego umowy kredytu w następstwie przedterminowego wykonania zobowiązania przez kredytobiorcę koszty objęte zakresem art. 49 ust. 1 u.k.k., które uiszczył lub regularnie uiszczal kredytobiorca, były świadczeniem należnym wynikającym z umowy kredytu. Wraz z wcześniejszą spłatą owe koszty powinny zostać zwrócone, ale nie jest jasne, kiedy powstaje roszczenie do żądania zwrotu.

W piśmiennictwie zwraca się uwagę, że art. 16 ust. 1 zd. 2 dyrektywy 2008/48/WE nie stwarza podstawy roszczenia kredytobiorcy, ale wskazuje zakres obniżenia określonych wartości wyrażonych w pozycjach kosztowych kredytu. Podstawa zwrotu powinna być określona w drodze wykładni lub na podstawie krajowej, szczególnej regulacji. Wskazuje się, że normatywną podstawą może być roszczenie odszkodowawcze lub roszczenie z bezpodstawnego wzbogacenia (Möller, 2019, § 501, nb. 1 BGH)¹¹.

W tym miejscu pojawia się fundamentalne dla prowadzonych rozważań zagadnienie dotyczące kwalifikacji prawnej roszczenia kredytobiorcy wynikającego z art. 49 ust. 1 u.k.k. Artykuł 49 ust. 1 u.k.k. nie określa, kiedy powstaje wierzytelność kredytobiorcy w następstwie wcześniejszej spłaty kredytu, a jedynie określa zakres obniżenia kosztów kredytu. Jeżeli w chwili spełnienia świadczeń kredytowych przez dłużnika istniała umowa kredytu, a rata kredytowa była prawidłowo wyliczona w tym kontekście, że obejmowała koszty z art. 49 ust. 1 u.k.k., to nie sposób twierdzić, że konsument (strona umowy ze SKOK-iem) dokonywał nienależnej nadpłaty

w wysokości nieznajdującej oparcia w treści łączącej strony umowy kredytu¹². Nie istniał również ustawowy zakaz żądania i pobierania przez SKOK przed upadłością, a potem przez syndyka kolejnych wpłat rat kredytowych od konsumenta¹³.

Wynikający z wyroku TSUE w sprawie Lexitor obowiązek realizacji świadczenia przez SKOK nie zwalnia od wskazania jego podstawy prawnej, w szczególności jego kwalifikacji jako wierzytelności upadłościowej albo wierzytelności do masy upadłości. Jest to niezbędne do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy zobowiązanie SKOK-u należy zaliczyć do zobowiązań, którym odpowiada wierzytelność upadłościowa kredytobiorcy, zaspokajana w ramach podziału funduszu masy *pro portione*.

Przepis art. 236 ust. 1 p.u. jako podstawa zaspokojenia wierzytelności kredytobiorcy klasyfikowanej jako wierzytelność przyszła warunkowa lub terminowa

W doktrynie prezentowane jest stanowisko, że z art. 236 ust. 1 p.u. wynika ciężar procesowy zgłoszenia do postępowania upadłościowego wierzytelności osobistej przyszłej warunkowej i przyszłej terminowej (Jakubecki, 2010, art. 236, nb. 14¹⁴). Nie wydaje się, że już w chwili zawarcia umowy kredytu, ewentualnie w chwili uiszczenia przez kredytobiorcę opłat i kolejnych rat kredytowych, powstaje wierzytelność przyszła warunkowa lub terminowa z tytułu późniejszej, przedterminowej spłaty kredytu (art. 49 u.k.k.). Za wierzytelność przyszłą uznaje się taką wierzytelność, u podłoża której leży częściowo zrealizowany stan faktyczny uzasadniający jej powstanie w przyszłości. Do czasu powstania wierzytelności przyszłemu wierzycielowi przysługuje ekspektatywa wierzytelności (Kuropatwiński, 2006, s. 15 i n.)¹⁵. Wadliwe jest twierdzenie, że wierzytelność istniejąca, ale niepłatna czy niewymagalna jest wierzytelnością przyszłą (Kosiński, 2013, art. 102, nb. 3). Trafnie zauważył Sąd Najwyższy, że ekspektatywa wierzytelności nie jest tożsama z istnieniem wierzytelności¹⁶. Kredytobiorca nie dysponuje wierzytelnością istniejącą, gdyż wówczas obowiązek zwrotnego świadczenia musiałby bezwarunkowo istnieć. Ten zaś jest uzależniony od zdarzenia przyszłego i niepewnego w postaci wcześniejszej spłaty kredytu przez kredytobiorcę (zob. Karasek, 2005, art. 102, nb. 3; Mazur, 2008, art. 102, nb. 1).

Przeciwko łączeniu uprawnienia kredytobiorcy do wcześniejszej spłaty z wierzytelnością o zwrot kosztów określonych w art. 49 ust. 1 u.k.k. przemawia dodatkowo argument, że do wierzytelności powstałych po ogłoszeniu upadłości (w stosunku do masy upadłości) zalicza się wierzytelności z umów zawartych przez upadłego, których wykonania zażądał syndyk (art. 98 p.u.). Do tego rodzaju uprzywilejowanych wierzytelności zalicza się również te, które powstały po ogłoszeniu upadłości w następstwie zaniechania przez syndyka użycia uprawnienia do rozwiązania umów będących ich podstawą, jak też wierzytelności z umów upadłego, które pomi-

mo ogłoszenia upadłości pozostają w mocy (Janda, 2020, art. 226, pkt 5; Allerhand, 1998, s. 526, art. 204, nb. 11; Jakubecki, 2010, art. 342, nb. 8; Korzonek, 1992, s. 634).

Biorąc powyższe pod uwagę, za trafny należy uznać wniosek, że wierzytelność kredytobiorcy nie istnieje przed wcześniejszą spłatą, a zatem nie jest rodzajem wierzytelności przysługującej, która podlega zaspokojeniu jak wierzytelność upadłościowa zgłaszana do postępowania zgodnie z art. 236 ust. 1 p.u.

Przepis art. 410 § 2 k.c. jako podstawa prawna powstania wierzytelności kredytobiorcy (nienależne świadczenie)

Z przepisu art. 49 ust. 1 u.k.k. wynika zakres świadczenia, którego obowiązek zaspokojenia spoczywa na SKOK-u. W czasie obowiązywania stosunku kredytu świadczenia kredytobiorcy, które są przyporządkowane do kosztów wskazanych w art. 49 u.k.k., były świadczeniami należnymi. Trafnie zwraca się uwagę w doktrynie, że podstawą prawną ich powstania nie jest bezpośrednio art. 49 u.k.k., ale przepisy o zwrocie nienależnego świadczenia (art. 410 § 2 k.c.) (Czech, 2019a).

Na mocy art. 410 § 2 k.c. spełniającemu świadczenie przysługują *condictiones* (kondykcje, kondytkty), czyli roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia (Mostowik, 2007, s. 44). Celem roszczenia kondykcijnego nie jest wyrównanie szkody wyrządzonej bezprawnym i zawinionym zachowaniem kontrahenta niezgodnym z treścią łączącego strony zobowiązania, lecz odzyskanie korzyści, która bez podstawy prawnej przeszła z majątku zubożonego do majątku wzbogaconego¹⁷.

W myśl art. 410 § 2 k.c. świadczenie jest nienależne, jeżeli ten kto je spełnił, nie był w ogóle zobowiązany lub nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył, albo jeżeli podstawa świadczenia odpadła lub zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty, albo jeżeli czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia. Wobec oczywistej okoliczności, że w chwili spełnienia świadczeń przez kredytobiorcę istniała podstawa prawna, należy przyjąć kondykcję jej upadku (*condictio causa finita*)¹⁸. Trzeba co do zasady *a priori* wykluczyć kondykcję braku zobowiązania (*condictio indebiti*) oraz nieważności podstawy prawnej świadczenia (*condictio sine causa*) jako podstawy roszczenia kredytobiorcy¹⁹. Nie dochodzi do wcześniejszej spłaty kredytu, jeżeli nie istnieje stosunek prawny kreujący obowiązek świadczenia (zob. Serda, 1998, s. 57) lub jego podstawą jest nieważna czynność prawna.

Wcześniejsza spłata jest równoznaczna z ostatecznym i trwałym upadkiem podstawy prawnej, a zatem spełniony jest wymóg kwalifikacyjny dla powstania roszczenia kondykcijnego (Księżak, 2020, art. 410, pkt 39). W innej szacie słownej upadek — już po uzyskaniu korzyści przez SKOK — podstawy prawnej przysporzenia otwiera drogę roszczeniu konsumenta z tytułu niesłusznego wzbogacenia (Łętowska, 2000, s. 76). Jak już zostało wspomniane, uczynienie użytku przez kredytobiorcę z uprawnienia opisanego w art. 48 ust. 1 u.k.k. jest tożsame z oświadczeniem woli o rozwiązaniu umo-

wy kredytu. Zgodnie przyjmuje się, że roszczenie zwrotne powstaje w przypadku rozwiązania umowy wykonanej przez choćby jedną ze stron czy też w następstwie wypowiedzenia tej umowy (Łętowska, 2000, s. 101; Księżak, 2020, art. 410, pkt 76). Egzemplifikacją powstania tej kondycji (upadku podstawy prawnej świadczenia) jest uiszczenie zadatku na poczet zapłaty za świadczenie, a następnie rozwiązanie umowy, co wyłącza zaliczenie zadatku do zapłaty (Ohanowicz, 2007, s. 1030).

Do czasu upadku podstawy prawnej świadczenia nie istnieje roszczenie kredytobiorcy wobec SKOK-u, gdyż dopiero po tym zdarzeniu powstaje roszczenie o zwrot kosztów opisanych w art. 49 ust. 1 u.k.k. Wygaśnięcie stosunku kredytowego w następstwie wcześniejszej zapłaty, tak jak w przypadku wypowiedzenia umowy, nie powoduje unicestwienia więzi umownej z mocą wsteczną (*ex tunc*), ale ze skutkiem na przyszłość (*ex nunc*) (Dubis, 2019, art. 410, nb. 11). Skutek *ex nunc* uzasadnia tym bardziej tezę, że roszczenie kredytobiorcy powstaje wraz z wcześniejszą spłatą zadłużenia (art. 410 § 2 k.c. w zw. z art. 49 ust. 1 u.k.k.). Nie jest prawidłowe przypisanie za Sądem Najwyższym każdej kondycji cechy, że z chwilą spełnienia świadczenia nienależnego powstaje roszczenie kondykcyjne, którego treścią jest obowiązek świadczenia wzbogaconego SKOK-u²⁰. O ile w przypadku nieistnienia zobowiązania świadczenie jest nienależne już w momencie jego spełnienia, o tyle w przypadku *condictio causa finita* w chwili spełnienia świadczenia jego podstawa prawna istniała, a obowiązek świadczenia zwrotnego powstaje po następczym upadku jego podstawy²¹. Jak zauważa P. Księżak, roszczenie zwrotne powstaje w przypadku rozwiązania umowy wykonanej przez choćby jedną ze stron, o ile strony inaczej się nie umówiły (Księżak, 2020, art. 410, pkt 76).

Przyjęcie założenia, że dopiero wraz z wcześniejszą spłatą kredytu powstaje wierzytelność kredytobiorcy wobec SKOK-u w upadłości z tytułu nienależnego świadczenia, prowadzi do jednoznacznej wiążącej tezy, że jest ona zaspokajana przez syndyka w sposób uprzywilejowany z bieżących wpływów do masy upadłości (at. 230 ust. 2 p.u.).

Odmienne w sytuacji, jeżeli przed wcześniejszą spłatą SKOK pobrał opłaty lub odsetki wyższe niż wynikały z umowy kredytu. Takie świadczenia od początku były nienależne, dlatego nie znajdzie zastosowania przepis art. 49 ust. 1 u.k.k., ale bezpośrednio art. 410 § 2 k.c. w związku z roszczeniem kondykcijnym wynikającym ze spełnienia nienależnego świadczenia mimo braku zobowiązania²². Świadczenie zakreślone w art. 49 u.k.k. nie dotyczy bezpośrednio zwrotu przez SKOK tych świadczeń (opłat, odsetek), które zostały ustanowione sposobem bezprawnym (np. tzw. ukryte oprocentowanie)²³. Innymi słowy, w tym przypadku roszczenie kredytobiorcy powstaje w chwili uiszczenia nienależnych świadczeń na rzecz SKOK-u. W przeciwieństwie do roszczenia powstałego w następstwie uczynienia użytku z wcześniejszej spłaty kredytu wierzytelność powstała przed ogłoszeniem upadłości z tytułu świadczenia nienależnego już w chwili jego dokonania podlega zaspokojeniu jak każda inna wierzytelność upadłościowa w ramach podziału funduszu masy upadłości.

Powstanie wierzytelności kredytobiorcy w związku ze zwrotem kosztów, o których mowa w art. 49 u.k.k., po ogłoszeniu

upadłości w pełni uzasadnia — wobec braku odmiennej regulacji — jej zaspokojenie przez syndyka jako tzw. wierzytelności do masy upadłości (art. 230 ust. 2 p.u.).

Wnioski końcowe

Ogłoszenie upadłości SKOK-u, jak każdego innego przedsiębiorcy, wpływa na sytuację prawną podmiotów uwikłanych w stosunki prawne z upadłym. W następstwie ogłoszenia upadłości wierzytelności wobec upadłego podlegają zaspokojeniu w ramach podziału sumy uzyskanej z likwidacji składników majątkowych masy upadłości. Przesłanką zaspokojenia jest istnienie wierzytelności w dniu ogłoszenia upadłości i jej zgłoszenie syndykowi. Wierzytelności powstałe po ogłoszeniu upadłości są zaspokajane na bieżąco i w pełnej wysokości, o ile syndyk dysponuje środkami na koszty postępowania (art. 230 ust. 2 p.u.). Ogłoszenie upadłości nie wpływa na udzielone kredyty i umowy kredytowe zawarte przed tym zdarzeniem, ich byt prawny nie jest przedmiotem

oddzielnego uregulowania w ustawie — Prawo upadłościowe. Kredytobiorca ma obowiązek spłaty swoich zobowiązań do masy upadłości. Szczególnie uprawnienie kredytobiorcy-konsumenta do wcześniejszej spłaty kredytu (art. 48 ust. 1 u.k.k.) oraz obniżenie całkowitego kosztu kredytu (49 ust. 1 u.k.k.) nie zostają unicestwione ani ograniczone w wyniku ogłoszenia upadłości SKOK-u jako kredytodawcy. Przepisy ustawy o kredycie konsumenckim nie zawierają unormowania co do podstawy prawnej powstania wierzytelności kredytobiorcy, jako że przepis art. 49 ust. 1 u.k.k. dotyczy ustalania zakresu świadczenia ciążącego na kredytodawcy, a nie powstania wierzytelności o zaspokojenie tego świadczenia. Podstawą prawną powstania wierzytelności kredytobiorcy w razie spłacenia kredytu po ogłoszeniu upadłości SKOK-u jest art. 410 § 2 k.c. w postaci upadku podstawy prawnej świadczenia. Wierzytelność kredytobiorcy powstaje po ogłoszeniu upadłości i jest klasyfikowana jako wierzytelność do masy upadłości (zobowiązanie masy). Wierzytelność kredytobiorcy powinna zostać zaspokojona w pełnej wysokości przez syndyka z bieżących wpływów do masy na podstawie art. 230 ust. 2 p.u.

Przypisy/Notes

¹ Ustawa z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1083).

² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z 23.04.2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/ EWG, Dz.U. L 133 z 22.5.2008, s. 66–92.

³ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z 20.12.2017 r., III Ca 1489/17; wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 5.06.2018 r., XXVII Ca 479/18.

⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 11.09.2019 r., sprawa C-383/18 Lexitor sp. z o.o. przeciwko Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa im. Franciszka Stefczyka i in.

⁵ Ustawa z 28.02.2003 r. — Prawo upadłościowe z 28.02.2003 r., t.j. Dz.U. 2019, poz. 498.

⁶ Zob. też uchwała Sądu Najwyższego z 21.07.2006 r., III CZP 41/06.

⁷ Klasyfikacja świadczenia jako czynności prawnej — zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 24.05.2012 r., II CSK 546/11; z 14.11.2013 r., IV CSK 157/13; wyrok SA w Szczecinie z 15.05.2014 r., I ACA 769/13, LEX nr 1483841). Według odmiennego ujęcia spełnienie świadczenia to czynność natury faktycznej (wyrok Sądu Najwyższego z 23.04.1976 r., III CRN 46/76), względnie jej charakter prawny nie przesądza o bezskuteczności, skoro jedynie pełni funkcję wykonawczą (wyrok Sądu Najwyższego z 22.06.2006 r., V CSK 76/06).

⁸ Analogiczna sytuacja w przypadku, kiedy dla powstania skutku prawnego przewidzianego w dyspozycji normy prawnej niezbędne jest wydanie orzeczenia opisanego w hipotezie tej normy — zob. Lisiewski, 1938, s. 193. Torbus, 2020, s. 1239.

⁹ Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z 22.06.2017 r., III Ca 10/17.

¹⁰ Wyrok Sądu Rejonowego w Rzeszowie z 27.06.2019 r., I C 148/19. Rzecznik Praw Obywatelskich, 2019, s. 3. Niejasno: Rogoń, 2019, art. 39, pkt 11, 15.

¹¹ Zob. też Urteil vom 13.5.2014 — XI ZR 405/12.

¹² Zob. odpowiednio do rat leasingowych wyrok Sądu Najwyższego z 4.12.2008 r., I CSK 224/08.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z 18.07.2014 r., IV CSK 684/13.

¹⁴ A. Jakubecki powołuje się na przyjęte przez J. Mojaka rozróżnienie wierzytelności przyszłych warunkowych i terminowych od wierzytelności przyszłych *sensu stricto*, którymi są wierzytelności jeszcze nieistniejące, ale już istnieje stosunek prawny, który jest ich podstawą — zob. Mojak, 2001, s. 18–19. To stanowisko mające swoje umocowanie normatywne w art. 245 ust. 1 pkt 6 p.u., nie może jednak dotyczyć wierzytelności przyszłych, które wynikają z umów kontynuowanych przez syndyka — zob. Wiśniewski, 1998, s. 102.

¹⁵ Zob. też: wyrok Sądu Najwyższego z 7.05.2008 r., II CSK 12/2008; uchwała Sądu Najwyższego z 19.09.1997 r. III CZP 45/97; wyroki Sądu Najwyższego: z 30.01.2003 r. V CKN 345/2001, z 26.09.2003 r. IV CKN 513/2001, z 17.10.2012 r., I CSK 56/2012.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 4.01.2012 r., III CSK 139/2011.

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 15.05.2014 r., II CSK 517/13.

¹⁸ „Odpadnięcie podstawy prawnej świadczenia (*condictio causa finita*) zachodzi w sytuacji, gdy w chwili świadczenia jego prawna podstawa istniała, natomiast już po spełnieniu odpadła”, cyt. za wyrokiem Sądu Najwyższego z 7.07.2005 r., IV CK 24/05.

¹⁹ Pomijam omawianie pozostałych kondycji.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z 15.06.2014 r., II CSK 517/13; zob. też Książak, 2020, art. 410, pkt 7.1.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 13.01.2015 r., II PK 67/14.

²² Wyroki Sądu Najwyższego z 22.05.2001 r., V CKN 769/00; z 4.12.2008, I CSK 224/08.

²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4.12.2019 r. I ACA 442/18. Zob. też Guggenberger, 2017, s. 7.

Bibliografia/References

- Allerhand, M. (1998). *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Bielsko-Biała: Park.
- Buber, O. (1936). *Polskie prawo upadłościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Przedstawicieli Handlowych w Warszawie.
- Cieślak, S. (1997). Charakterystyka pojęć wierzytelności upadłościowej, wierzyciela upadłościowego oraz sposobu zaspokojenia wierzytelności upadłościowej. *Przegląd Prawa Handlowego* (12), 22–26.

- Czech, T. (2016). Limit pozaodsetkowych kosztów kredytu konsumenckiego. *Monitor Prawa Bankowego* (2), 52–75.
- Czech, T. (2018). *Kredyt konsumencki. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Czech, T. (2019a). *Uprawnienie kredytobiorcy do przedterminowej spłaty kredytu hipotecznego*, https://www.temidium.pl/arttykul/uprawnienie_kredytobiorcy_do_przedterminowej_spłaty_kredytu_hipotecznego-5172.html (20.04.2020).
- Czech, T. (2019b). *Kredyt hipoteczny. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Dubis, W. (2019). Komentarz do art. 410. W: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Grochowski, M. (2019). Komentarz do art. 49. W: *Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Guggenberger, L. (2017). Nebenentgelte im Bankgeschäft, AGB-Kontrolle und Markttransparenz. *Zeitschrift für Bank- und Kapitalmarktrecht* (1), 1–7.
- Jakubecki, A. (red.). (2010). Komentarz do art. 342. W: F. Zedler (red.). *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Janda, P. (2016). Konkurencja wierzycieli osobistych w postępowaniu upadłościowym po nowelizacji. *Przegląd Prawa Handlowego* (5), 15–21.
- Janda, P. (2020). *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Karasek, I. (2005). Komentarz do art. 102. W: F. Zoll (red.). *Prawo bankowe. Komentarz*. Kraków: Zakamycze.
- Kobus, M. (2018). Przedterminowa spłata kredytu hipotecznego w świetle ustawy o kredycie hipotecznym. *Monitor Prawa Bankowego* (7–8), 91–101.
- Kopeć, A. (2011). Całkowity koszt kredytu w nowej ustawie o kredycie konsumenckim. *Monitor Prawa Bankowego* (12), 63–68.
- Kopeć, A. (2012). Komentarz do art. 49. W: *Ustawa o kredycie konsumenckim. Rekomendacje interpretacyjne podstawowych regulacji. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Korzan, K. (1993). Stanowisko syndyka masy upadłości i jego kwalifikacje. *Przegląd Prawa Handlowego* (7–8), 8–15.
- Korzonek, J. (1992). *Prawo upadłościowe i prawo o postępowaniu układowym. Komentarz*. Wrocław: Budaco.
- Kosiński, H. (2013). Komentarz do art. 102. W: H. Gronkiewicz-Waltz (red.). *Prawo bankowe. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Kruczalak-Jankowska, J. (2010). *Ogłoszenie upadłości. Skutki dotyczące zobowiązań w krajowym i transgranicznym postępowaniu upadłościowym*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Książak, P. (2020). Komentarz do art. 410. W: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Kuropatwiński, J. (2006). *Ekspektatywa powstania wiarytelności w polskim prawie cywilnym*. Bydgoszcz: Branta.
- Lisiewski, M. (1938). Uznanie w Polsce wyroków zagranicznych. *Polski Proces Cywilny* (7–8), 193–204.
- Łętowska, E. (2000). *Bezpodstawne wzbogacenie*. Warszawa: C.H. Beck.
- Maliszewska-Nienartowicz, J. (2002). Ustawa o kredycie konsumenckim — dostosowanie polskich regulacji do wymogów prawa wspólnotowego. *Glosa* (9), 9–18.
- Mazur, L. (2008). *Prawo bankowe. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Mojak, J. (2001). *Obrót wiarytelnościami*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Möller, C. (2019). Komentarz do § 501. W: H. G. Bamberger (red.), H. Roth (red.), W. Hau (red.), R. Poseck (red.). *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. München: C. H. Beck.
- Mostowik, P. (2007). Bezpodstawne wzbogacenie. *Studia Prawa Prywatnego* (2), 43–92.
- Możdżeń, M. (2017). W: A. Witosz (red.). *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Ohanowicz, A. (2007). Bezpodstawne wzbogacenie (1981). W: A. Gulczyński (red.), *Alfred Ohanowicz. Wybór prac*, 1007–1058. Warszawa: C.H. Beck.
- Rogoń, D. (2019). Komentarz do art. 38. W: K. Osajda (red.), *Ustawa o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Rutkowska-Tomaszewska, E. (2016). Redukcja kosztów kredytu konsumenckiego a przedterminowa jego spłata w świetle art. 49 ustawy o kredycie konsumenckim. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, C, 163–177.
- Rzecznik Praw Obywatelskich (2019). Pismo procesowe Rzecznika Praw Obywatelskich zgłoszenie udziału w postępowaniu przed Sądem Najwyższym z dnia 25.06.2019, sygn. V. 7220.65.2019. JF.
- Schoditsch, T. (2016). Einmalige Bearbeitungsgebühr und vorzeitige Kreditrückzahlung (§ 16 VkrG). *Zeitschrift für Verbraucherrecht* (4), 100–107.
- Schürnbrand, J., Weber, C. A. (2019). Komentarz do § 501. W: H. P. Westermann (red.), *Münchener Kommentar zum BGB. Band 4: Schuldrecht, Besonderer Teil I, §§ 433–534, Finanzierungsleasing, CISG*. München: C.H. Beck.
- Serda, W. (1998). *Nienależne świadczenie*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Stanisławska, M. (2018). *Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Torbus, A. (1997). Rozwiązanie umów wzajemnych przez syndyka masy upadłościowej w trybie art. 39 pr. upadł. *Rejent* (7–8), 160–182.
- Torbus, A. (2017). Wpływ skutków ogłoszenia upadłości wynajmującego na umowę najmu nieruchomości. *Doradca Restrukturyzacyjny* (10), 37–44.
- Torbus, A. (2020). Zakończenie postępowania upadłościowego. W: A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.), *System prawa handlowego. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, 1233–1292. Warszawa: C.H. Beck.
- Turek, P. (2013). Problematyka przedterminowej spłaty kredytu. *Przegląd Prawa Handlowego* (5), 54–58.
- Wachnicka, A. (2019). Redukcja kosztów w razie przedterminowej spłaty kredytu konsumenckiego w świetle orzeczenia TSUE C-383/18. *Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny* (8), 78–91.
- Wiśniewski, A. (1998). Umowa leasingu a upadłość. *Glosa do uchwały SN z dnia 11 lipca 1996 r., III CZP 75/96. Państwo i Prawo* (1), 99–106.
- Wojtczak, D. (2012). *Usługi bankowe w regulacjach Unii Europejskiej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Zedler, F. (1997). *Prawo upadłościowe i układowe*. Toruń: Dom Organizatora TNOiK.

Dr hab. Andrzej Torbus, prof. UŚ

Profesor Uniwersytetu Śląskiego, Wydział Prawa i Administracji UŚ, radca prawny.

Dr hab. Andrzej Torbus, prof. UŚ

Professor at the University of Silesia, Faculty of Law and Administration, University of Silesia, Legal Counsel.